

РОЗДІЛ 6 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.22>

КОНЦЕПТ САМОТНІСТЬ – ТЕОРІЯ Й ПРАКТИКА THE CONCEPT OF “LONELINESS” – THEORY AND PRACTICE

Вихрущ А.В.,*orcid.org/0000-0002-4177-4614**доктор педагогічних наук, професор,**завідувач кафедри української мови**Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського*

У статті досліджуються концептуальні засади самотності. Звертається увага на висвітлення цієї проблеми в літературознавстві, психології, педагогіці. На основі аналізу результатів досліджень вітчизняних і закордонних авторів обґрунтовується висновок, що проблема самотності поступово починає займати одне із чільних місць. Стаємо свідками парадоксального соціально-цивілізаційного явища. Розвиток технологій сприяє майже миттєвій комунікації людей навіть з інших континентів. З іншого боку зникає культура спілкування, яка замінюється набором електронних образів і символів. Ця проблема досліджується соціологами, психологами, педагогами й звичайно ж фахівцями, які аналізують тенденції в літературному процесі. У контексті ідеї ювілейного зібрання експертів Римського клубу щодо інтегрального мислення саме в єдності творчих досягнень авторів художніх творів, психологів, соціологів, педагогів можна наблизитися до розуміння закономірностей процесу, допомогти представникам різних вікових груп пережити виклики війни в Україні, адаптуватися до мирного життя. Щодо джерел проблеми самотності підкреслюється необхідність розпочинати дослідження з народної культури. У контексті вимог компаративістики доцільною є порівняльна характеристика висвітлення проблеми в культурі різних народів. Це важливо в контексті ідентифікації, вираження ментальності. Особлива увага звертається на характеристику самотності як дефіциту спілкування, ізоляції від інших людей, а також екзистенційну ситуацію, яка має позитивні та негативні аспекти.

Пропонується розглядати проблему концептології в послідовності: слово – поняття – термін – концепт. Виокремлено три найважливіші аспекти концептів, а саме на побутовому рівні коли використовуються відповідні слова, без поглибленого вивчення їх сутності, коли люди інтуїтивно розуміють їх багатогранність, що яскраво проявляється в усній народній творчості й характеризує багатство мовної палітри; очевидною є взаємодія понять, які входять у структуру концепту з практичним досвідом оскільки в іншому разі це було б абстрактне поняття, яке не має відповідника в об'єктивній реальності; рівень концепту передбачає міждисциплінарне вивчення питання, певний етап функціонування науки, наближення до розуміння закономірностей розвитку базового поняття, його суті, рівень узагальнення, перспективи використання. Підкреслена важливість інтеграції декількох наук, коло яких постійно розширюється.

Виокремлюються практичні аспекти проблеми, вивчення думки українських та польських студентів, які у творчих есе аналізували особливості самотності в сучасному молодіжному середовищі.

На особливу увагу і на окреме монографічне дослідження заслуговує тема самотності авторів, у контексті значущості літературної творчості в умовах тоталітарних режимів, а також у час переходу до демократії.

Ключові слова: концепт, самотність, слово, поняття, розвиток.

The article explores the conceptual foundations of loneliness. Attention has been drawn to the coverage of this problem in literary studies, psychology, and pedagogy. Based on the analysis of the results of research by domestic and foreign authors, the conclusion has been made that the problem of loneliness is gradually beginning to occupy one of the prominent places. People are witnessing a paradoxical social and civilizational phenomenon. The development of technology facilitates almost instantaneous communication of people even from other continents. On the other hand, the culture of communication disappears, which is replaced by a set of electronic images and symbols. This problem is studied by sociologists, psychologists, teachers and, of course, specialists who analyze trends in the literary process. In the context of the idea of the jubilee meeting of experts of the Club of Rome regarding integral thinking, it is precisely in the unity of the creative achievements of authors of artistic works, psychologists, sociologists, and teachers that one can get closer to understanding the laws of the process, help representatives of different age groups survive the challenges of the war in Ukraine, and adapt to peaceful life. Regarding the sources of the problem of loneliness, the need to start research from folk culture is emphasized. In the context of the requirements of comparative studies, comparative characterization of highlighting the problem in the culture of different peoples is expedient. This is important in the context of identification, expression of mentality. Special attention is paid to the characterization of loneliness as a lack of communication, isolation from other people, as well as an existential situation that has positive and negative aspects.

It is proposed to consider the problem of conceptology in the sequence: word – concept – term – concept. The three most important aspects of the concepts are singled out, namely, at the everyday level when appropriate words are used, without an in-depth study of their essence, when people intuitively understand their multifacetedness, which is clearly manifested in oral folk art and characterizes the richness of the language palette; the interaction of the concepts included in the structure of the concept with practical experience is obvious, because otherwise it would be an abstract concept that has no counterpart in objective reality; the level of the concept involves an interdisciplinary study of the issue, a certain stage of the functioning of science, approaching the understanding of the regularities of the development of the basic concept, its essence, the level of generalization, the prospects of use. The importance of the integration of several sciences, the circle of which is constantly expanding, is emphasized.

The practical aspects of the problem are highlighted, the study of the opinion of Ukrainian and Polish students, who in creative essays analyzed the features of loneliness in the modern youth environment.

The theme of authors' loneliness deserves special attention and a separate monographic study, in the context of the significance of literary creativity in the conditions of totalitarian regimes, as well as during the transition to democracy.

Key words: construct, loneliness, word, concept, development.

Постановка проблеми викликана потребою осмислення особливостей концептів, які в працях вітчизняних і закордонних колег починають займати дедалі важливіше місце. Проблемою є дискусійність самого поняття «концепт», яке розглядається дослідниками як інноваційна ідея, сенс поняття, смислове значення знаку, стійка мовна авторська ідея, художній засіб, твір концептуального мистецтва, конструкція, що складається з одного класу об'єктів, соціальний конструкт, породження конкретної культури, термін середньовічної схоластичної філософії і логіки, смисл імені, система логічних відношень і форм, характеристика ментальності особистості та лінгвостільності, результат поєднання народної культури, філософських узагальнень міждисциплінарного рівня...

В умовах війни, масового переміщення населення, глобалізації, розвитку технологій проблема самотності набуває особливої актуальності. Зауважимо, що цей концепт має не лише важливе теоретичне значення, але й практичну складову. Працюючи з тимчасово переміщеними особами, узагальнюючи розповіді учасників бойових дій, висновки волонтерів можна зробити висновок про значущість емпатії, комунікації, розуміння причин і наслідків самотності для розв'язання проблем людей, які перебувають в екстремальних ситуаціях і нерідко залишаються наодинці зі своїми клопотами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливість теми дослідження передбачає поділ результатів авторських досліджень на три своєрідні групи. По – перше, це дослідники концептів і концептології. Наприклад Л.В. Лисенко відзначає важливість досліджень вітчизняних і зарубіжних фахівців з питань концептосфери (В. Карасик, Т. Медведева, А. Приходько, Х. Гельферт, П. Дінцельбахер, У. Квастхоф, Х. Просс, К. Рот). Важливими є результати досліджень В. Кукушкіна [9]. Праці К.Ю. Голобородька, А.М. Приходька, С.М. Рошко, О.І. Черненко, авторів енцикло-

педичного словника класичних мов сприяють поглибленому вивченню суті проблеми.

Друга група авторів досліджує проблему самотності в контексті літературних творів, впливу соціальних, психологічних, політичних чинників. Ще в 1991 р. Ю.М. Швалб і О.В. Данчева опублікували оригінальну книгу, присвячену соціально-психологічним особливостям проблеми самотності. Н.В. Хамітов у 1998 р. захистив докторську дисертацію з філософії «Самотність як феномен людського буття». 24 квітня 2020 р. Національна Академія Педагогічних Наук України, Інститут психології імені Г.С. Костюка, лабораторія загальної психології та історії психології імені В.А. Роменця провели круглий стіл і опублікували збірник тез «Усамітнення та самотність в житті особистості». Перелік тем доволі красномовний. Назвемо деякі з них: «Усамітнення чи самотність: особливості адаптації осіб пізньої дорослості до життя в умовах вимушеної самоізоляції» (О.О. Березіна); «Психологічні особливості переживання самотності в підлітковому віці» (Л.А. Терещенко); «Усамітнення в житті юнака» (Л.В. Калашникова); «Самотність особистості у віртуальному світі» (Л.О. Данильчук); «Самотність як чинник втечі у віртуальний вимір» (Т.В. Комар); «Розвиток емоційного інтелекту як умова профілактики самотності у зрілому віці» (Т.О. Гудзь) [16].

До третьої групи авторів належать дослідники, які безпосередньо вивчали концептуальні особливості самотності. Відзначимо важливість праць О. Переломової [11]; дисертаційного дослідження О. Корабльової, результатів досліджень Т. Смушак, Л. Фльорко, та ін.

Т. Смушак слушно зауважує, що художній світ письменника формують індивідуально-авторські концепти, які досліджуються «на перехресті трьох дисциплін, власне філософії, лінгвістики, літературознавства» [15, с. 137].

Виклад основного матеріалу. Вивчення різнопланових джерел дозволяє зробити висновок, що проблема концептів, так само як і питання

самотності починають займати чільне місце в дослідженнях представників різних наук. Має рацію професорка Ж.В. Колоїз, яка на основі праць авторів монографій К.Ю. Голобородько; О.І. Черненко) схвально відгукується про тези, що «основоположною, засадничою категорією дослідження концептуальної картини світу вважають концепт, витлумачуючи його чи то як певний згусток культури, відбитий у людській свідомості, чи то як масштабну одиницю мисленнєвої діяльності або ж як ідеальний прообраз, який уособлює певні уявлення мовця про світ, чи то як мінімальну одиницю людського досвіду в його ідеальному уявленні, яка вербалізується за допомогою слова» [8]. Водночас авторка констатує факт, відсутності «загальноприйнятої дефініції поняття “концепт”, що, власне, спонукає науковців до різновекторних наукових пошуків (не лише з позицій лінгвоконцептології) і подальших наукових дискусій, зокрема й щодо употужнення наявного термінологічного апарату (концепт, концептосфера, концептополе, польова / шарова / сферична структура концепту» [8].

На перший погляд, це лише теоретична проблема. Насправді все набагато цікавіше. Назвемо один приклад. Упродовж багатьох років, під час лекцій для вчителів, які підвищували кваліфікацію, ми запитували їх думку, щодо виховання. Цей концепт викликав таке різнопланове трактування, що можна лише дивуватися творчості педагогів.

На нашу думку, вартує розглядати проблему концептів у послідовності: слово – поняття – термін – концепт. Свого часу ми виокремлювали три найважливіші, на нашу думку, аспекти концептів: «По-перше, на побутовому рівні саме поняття «концепт» не використовується. Той факт, що люди інтуїтивно розуміють багатогранність головних понять, що, до речі, яскраво проявляється в усній народній творчості, характеризує лише багатство мовної палітри. По-друге, очевидно є взаємодія понять, які входять у структуру концепту з практичним досвідом. В іншому разі це було б абстрактне поняття, яке не має відповідника в об'єктивній реальності. По-третє, рівень концепту передбачає міждисциплінарне вивчення питання, певний етап розвитку наук, які наближаються до розуміння закономірностей розвитку базового поняття, його суті, рівень узагальнення, перспективи функціонування. Підкреслимо важливість інтеграції декількох наук, коло яких постійно розширюється» [3, с. 58].

Перспективною є ідея М. Амосова, що мозок мислить моделями. Ця тема потребує подальшого вивчення. А на рівні гіпотези можна сказати, що

можливо в основі цих моделей знаходиться діалектична послідовність: слово – поняття – термін – концепт.

Щодо джерел проблеми самотності варто розпочинати з народної культури. Мають рацію дослідники, стверджуючи, що «Мова усної народної творчості народу, фольклорна мова, є найвиразнішим засобом ідентифікації народу, вираженням його ментальності» [1, с. 36]. Зауважимо, що тема самотності має міжнародний характер, що підкреслює її концептуальність. Наприклад польська народна мудрість пропонує такі приклади: «Sam jak palec»; «Sam sobie powiedział i sam się uśmieł»; «Sam sobie sterem, żeglarzem, okrętem»; «Samotnemu cały świat pustynią»; «samotny jak kwiat na pustyni»; «Samotny jak kolek w płocie»; «samemu sobie kopać grób»; «Kto późno przychodzi, (ten) sam sobie szkodzi»; «Kto pod kim dołki kopie, (ten) sam w nie wpada»; «Uczył Marcin Marcina, a sam głupi jak świnia»; «Nie śmieję się dziadku z czyjegoś wypadku. Dziadek się śmieł i to samo miał»; «Siebie samego nie przeskoczysz». Ця тема звучатиме в багатьох віршах і піснях. Достатньо пригадати слова з пісні Марилі Родович: *Ziemio dobra, ziemio stara, / ty mi przebaczenie dasz, / byłam sama, jestem sama, / resztę grzechów dobrze znasz...*, або пісню на слова А. Бжеєки: *Znowu jestem sama / Wbijam oczy w jeden punkt / Taki jest mój dramat / Tylko taki jest mój bunt / Przebić wzrokiem ścianę / Skruszyć cegły, skruszyć mur / Może tam, po drugiej stronie / Ktoś tak jak ja zaciska w dłoniach ból.*

Характеризуючи відому книгу американського соціолога Д. Рісмана (D. Riesman) «Самотній натовп», автори перекладів підкреслювали, що це один з найвидатніших творів у соціології ХХ століття. Зауважимо, що книга написана в 1950 р. за участю Н. Глейзера і Р. Денні не втрачає актуальності до наших днів.

У 1982 р. опублікований «Психологічний словник» за редакцією В. Войтка, багато положень якого не втрачають актуальності. Зокрема самотність розглядається як «психічний стан людини, який виявляється в дефіциті спілкування, ізольованості від інших людей. Залишена наодинці з собою, людина відчуває ущербність, незручність, тугу. Самотність буває вимушеною, коли вона спричинена умовами виробництва (конвеєрна лінія), наукового експерименту (космічний політ), певними життєвими обставинами, і добровільною, коли людина сама прагне до ізольованості від інших людей (фізична перевтома, хвороби, психічна травма тощо) [10, 165].

У фахівців викличе зацікавленість філософська оцінка проблеми самотності. Наприклад

Н. Хамітов розглядає цю проблему як екзистенційну ситуацію людського буття «у межах якої відбувається зовнішнє чи внутрішнє відокремлення людей. Самотність є результатом колізій комунікації, що породжуються виявленням людини у світі як неповторної особистості. Проблема самотності стає надзвичайно актуальною саме в наш час – час деконструкції світоглядних орієнтирів і спроб знайти нові умови для комунікації. У розгорнутому вигляді проблема самотності в європейській філософії вперше була поставлена Паскалем, який розглядав самотність передусім як факт страждання. На відміну від нього, у творчості Сквороди поняття самотності має позитивний сенс, який реалізується у свідомому усамітненні і може привести до нової комунікації та взаємодії зі світом – “сродної праці”. Шопенгауер вбачав у самотності фатальний результат “волі до життя”. Глибокі роздуми про самотність людини пронизують творчість Гете, який називає її причиною відокремленість людської особистості від трансцендентного світу. На відміну від нього, Ніцше вважає причиною самотності людини її відчуження від власних надлюдських перспектив; з іншого боку, самотність, на думку мислителя, стає відчуженням людини, що освоює ці перспективи, від інших людей. У ХХ ст. тема самотності порушується в екзистенціалізмі, персоналізмі та комунікативній філософії» [17, с. 564–565]. Щодо першості Паскаля протилежну думку обстоювали б представники філософської школи стоїків.

Л. Фльорко у статті «Соціальна самотність сучасної людини як філософська проблема» слушно зауважує, що причини і наслідки самотності, обумовлені тим, що «Суперечність “особа – суспільство» може зумовлювати внутрішній дискомфорт чи навіть сутичку особи зі собою, що стає джерелом внутрішнього відчуття самотності. Цей аспект існування людини став предметом аналізу в екзистенційній філософії. Особистість у філософії екзистенціалізму самотня й самоцінна, але її буття – це здебільшого протидія оточенню, що нав’язує їй свою волю чи свої інтереси, відчужує її, прагнучи перетворити на засіб чи функцію для інших. Аналізуючи суперечність «особа – суспільство» в індустріальному суспільстві, екзистенціалізм порушив проблему рушія самореалізації особистості. І, як не парадоксально, у людини – істоти соціальної, колективної – рушієм самореалізації постала не сукупність її відносин зі світом і соціальних взаємин, у які вона інтегрована, а її самотність» [18, с. 31]. Важливо звернути увагу на динаміку процесу. Можна погодитися з висновками, що на сучасному історичному етапі

«соціальна самотність прогресує в геометричній прогресії у цілому світі і в Україні зокрема. Доба Постмодерну разом з активізацією цивілізаційних процесів та вестернізацією культури вносить у життя індивіда гостре відчуття відчуженості та власної марнотності, позбавляє духовності, що зумовлює внутрішню спустошеність і спричинює негативне переживання соціальної самотності, що може стати для людини навіть поштовхом до самогубства. Загострені специфікою сучасної доби відчуття покинутості, непотрібності, відчуженості актуалізують проблему самотності. Завдання кожної людини – не просто навчитися жити в суспільстві, а й гармонізувати стосунки з іншими людьми і, головне, – досягти гармонії свого внутрішнього світу» [18, с. 45].

Фахівці вважають, що один із найкращих віршів, присвячених темі самотності належить перу Райнера Марії Рільке. Символічно, що переклад цього вірша здійснив Василь Стус: Самотність – ніби дощ. / Назустріч вечорам здійсмається від моря, / від рівнин далеких і віддалених / йде до неба, яке завжди самотнє. / І тільки з неба спадає на місто. / І дощить між ніччю і днем, / коли вранці прояснюються всі провулки, / і коли тіла, які нічого не знайшли, / печальні й розчаровані одне одним, / і коли люди, ненавидячи один одного, / мусять спати в одному ліжку. / Тоді самотність спливає річками.

На нашу суб’єктивну думку не цей вірш, а «Осінній день» цього ж автора більш точно, хоча і більш «приземлено» характеризує концепт самотності. Дуже цікавими є переклад різними авторами саме заключних рядків. Спробуйте порівняти і вибрати найкращий варіант перекладу. Михайло Орест (Михайло Зеров) брат Миколи Зерова пропонує такий варіант: Безхатній нині – не віднайде хати, / Самотній нині – довго буде ним; / Не спати буде він, листи писати / І неспокійно по саду блукати, / Де листя мчить натовпом глухим. Прекрасний переклад запропонував Микола Бажан: Хто був бездомний, той не знайде дому, / не збудеться самітник самоти, / не спатиме, читатиме, листи / почне писати чи вийде в парк брести / уздовж алей по листю воружкому. Василь Стус традиційно мав своє бачення тексту Рільке: Та вже бездомний хати не зведе, / самотній – весь свій вік самотнім буде, / безсонний – слатиме листи між люди / і неспокійно сновигати десь алеями, де шерех листя всюди. Цікаві варіанти запропонували відомі перекладачі, поети Мойсей Фішбейн, Михайло Москаленко. Загострює тему Ігор Андрущенко: Хто не замешкав десь, не матиме й кутка. / Самотньому ж зали-

шитись отрута / нічниць тяжких і дні мов пута, / і поведе його теплом свого листка / в осінній день алея призабута. Добру роботу зробили автори Інтернетсторінки «Райнер Марія Рільке. Книга образів. Першої книги друга частина», які запропонували текст мовою оригіналу та різнопланові переклади українських фахівців [13].

Окрім поезії тему самотності не оминули автори прозових творів. Можна було б назвати сотні імен, але у статті згадаємо декілька з них. Не випадково епопею «Людська комедія» Оноре де Бальзака відкриває книга «Гобсек». І хоча традиційно ім'я головного героя перекладається як «глитай», «живоглот», «жадібність», «скнара» не буде великим гріхом, якщо використаємо слово «самітник». Попри актину комерційну взаємодію з клієнтами літературний герой залишається в однині, що врешті приводить до захворювання, деградації спорідненої з героями «Ревізора» Миколи Гоголя. Символічно, що ці твори написані майже одночасно в тридцять роки XIX століття.

Твори, які напише Еріх Марія Ремарк характеризують по різному. Переважає тезис про втрачене покоління. Водночас, якщо проаналізувати зміст популярних романів, то можна зробити висновок, що всіх літературних героїв поєднує одна риса і це – самотність.

Початок XXI століття не став винятком. Дебютний роман фізика Паоло Джордано «Самотність простих чисел», опублікований в 2008 р. відразу став бестселером, який переклали на десятки мов, у тому числі й українською [5]. Мільйонні тиражі лише підтверджують актуальність проблеми. Красномовне речення «Тираж закінчився» на сторінці видавництва «Старого Лева» також є свідченням популярності теми. Десятки статей українських дослідників, присвячених питанням самотності, любові, компромісів, особистісного розвитку, постмодернізму, філософському дискурсу, психологічній характеристиці героїв засвідчують про важливість теми для сьогодення.

Зауважимо ще одну цікаву особливість. Самотність належить до латентних характеристик особистісного розвитку. Майже неможливо визначити причини її виникнення, які незалежні від статусу, матеріального добробуту, рівня культури. Попри переважуючи негативні оцінки багато частина авторів знаходить значні переваги у цьому явищі. Достатньо згадати популярну пісню в якій самотність названа прекрасним явищем. Провідний польський психолог, автор оригінальних книг, присвячених творчості, Едвард Ненцка (Edward Necka) підготував до друку есе

з красномовною назвою «Похвала самотності» [23]. Підкреслимо, що тема самотності викликає у польських колег дедалі більшу увагу свідченням чого є численні публікації [20; 21; 22; 24; 26; 27].

Не оминули проблеми самотності і ми в поетичних творах. В одному з віршів збірки «Вибране для вибраних» прозвучали контroversійні мотиви: Один, / Завжди до розпачу / Один. / В житті, науці, у роботі. / В дні радості / Й страшній скорботі / Завжди один... / А врешті-решт і в однині, / Живеться весело мені [1, с. 83]. Цікаво, що в той час не було ніяк підстав для самотності. Написав, бо так написалося. Зауважимо ще одну особливість. Тема глибинної самотності проявляється в дні великої втрати, болісного відчуття сирітства, незважаючи на вік. У віршах, які, завдячуючи композитору Ю.В. Кіцилі, стали піснею написав такі рядки: Перед смертю мама / Кликкала маму. / Бився крик у шибку, / В пластикову раму. / Бився в мою душу, / Серце рвав сльозою: / «Мамо, мамо, мамо, / Заберіть з собою». / Голосно, тихіше, / Ще тихіше: «Ма...» / Розпач, розпач, розпач, / Мами вже нема... / Час минеться швидко, / Буде все так само, / Коли я покличу, / Відгукніться, / Мамо... Запалю дев'ять свічок, / Помолюся дев'ять разів. / Спокій прийде від образів, / Біль вернеться, / Болить самота, / Бо віднині я сирота. / Дев'ять днів, / Як мами нема... / Мамо [1, с. 45].

У 2020 р. ми провели вивчення самотності студентів першого курсу Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського. Саме тоді ми проводили заміну тестів при вивченні української мови за професійним спрямуванням на творчі есе, які давали набагато більше інформації та слугували підготовці молоді до професійної діяльності. Зауважимо декілька тенденцій. По – перше, студенти під час занять підготували творчі роботи на тему «Переваги і недоліки самотності». Вже вибір теми сприяв поглибленій самооцінці, розумінню причин і наслідків цього явища. По – друге, респонденти звернули увагу на той факт, що самотність дозволяє збільшити час для себе, можливість самовдосконалення, «ніхто не зрадить», незалежність, пошук себе, релаксація, читання, відпочинок, самооцінка, відсутність конфліктів, свобода і незалежність, можливість визначити мету тощо. По – третє, молоді люди серед загроз самотності назвали депресію, розчарування в людях, страх, захворювання, виключення з суспільства, самотність тощо [25]. Подібні судження висловили і польські студенти в 2024 р. під час наших занять.

Висновки. Парадоксальність проблеми самотності проявляється в певній циклічності, яка не

завжди обумовлена соціальними, економічними чинниками, розвитком культури. Час від часу ця тема займає одне з цільних місць у гуманітарних науках і звичайно ж у літературі. Особливість сучасного світу проявляється в тому, що завдяки розвитку техніки масмо можливість спілкуватися з усім світом. Водночас проблема самотності не лише не зменшилася, а загострилася, що проявля-

ється в заголовках творів та їх змісті. У контексті ідеї ювілейного зібрання експертів Римського клубу щодо інтегрального мислення саме в єдності творчих досягнень авторів художніх творів, психологів, соціологів, педагогів можна наблизитися до розуміння закономірностей процесу, допомогти представникам різних вікових груп пережити виклики війни в Україні, адаптуватися до мирного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихрущ А. Вибране для вибраних. Поезії. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 176 с.
2. Вихрущ А.В. Володимир Вихрущ: літературний портрет. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Т. 2. С. 150–158.
3. Вихрущ А., Руденко М., Драч І. Концепт «здоров'я» в сучасній науці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 29. Т. 1. 2020. С. 55–63.
4. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеса: лінгвокогнітивна інтерпретація : монографія. Харків : ХІФТ, 2010. 527 с.
5. Джордано П. Самотність простих чисел. Львів: Видавництво «Старого Лева». 2016. 320 с.
6. Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.
7. Карабльова О.В. Художні версії проблеми самотності у сучасній жіночій прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2004. 20 с.
8. Колоїз Ж.В. Лінгвоментальна репрезентація концепту «земля» в літературному репортажі Бориса Антоненка-Давидовича «землею рідною». *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Т. 2. С. 36–40.
9. Лисенко Л. В. Лінгвокультурні концепти arbeit, sparsamkeit і geld як медіатори ментальної ідентичності німців. *Мова і культура*. 2019. Вип. 22. Т. IV. С. 208–213.
10. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 214 с.
11. Переломова О. С. Філософсько-світоглядні аспекти лінгвістичного виміру концепту «самотність». *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 50. С. 63–70.
12. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
13. Райнер Марія Рільке. Книга образів. Першої книги друга частина». Електронний ресурс. Режим доступу https://rilke.org.ua/verses/bilder1_2_uk.html.
14. Рошко С.М. Семантико-синтаксичні особливості вираження категорії порівняння в українському фольклорі. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Т. 2. С. 36–40.
15. Смушак Т. Концепт самотності й відчуження в літературному творі: специфіка трактування. «Південний архів». Збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск LXXII. Т. II. С. 137–140.
16. Усамітнення та самотність в житті особистості. / Збірник тези за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.). – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. 100 с.
17. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис. 2002. 744 с.
18. Фльорко Л. Соціальна самотність сучасної людини як філософська проблема. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. № 2. С. 31–46.
19. Черненко О. І. Концептополе ДУХОВНІ ЦІННОСТІ в ідіостилі Віктора Бойка : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2021. 272 с.
20. Dołęga Z. Biedy i bogactwo samotności. Studium psychologiczne. Warszawa: Difin. 2021. 274 s.
21. Dołęga, Z. (2019). Paradoksy samotności psychologicznej. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=mjBA6nRy-SY>.
22. Kisiel Joanna. Tropy samotności. O doświadczeniu egzystencji w poezji. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2011. 370 s.
23. Nęcka E. Pochwała samotności. *Wszystko co najważniejsze*. 2021, nr 27. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.sklepidei.pl/>.
24. Samotność: wybór czy konieczność. Pod redakcją: Ks. prof. dr hab. Jana Zimnego. Stalowa Wola: Wydział Zamiejscowy Prawa i Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli Katedra Pedagogiki Katolickiej. 2014. 882 s.
25. Vychrushch A. Samotnosc studentow pierwszego roku na uniwersytetach medycznych // *Pedagogika katolicka*. 2020, № 26 (1). S. 73–79.
26. Wrótniak, J. Doświadczenie samotności przez młodych dorosłych. *Problemy Opiekuńczo -Wychowawcze*, 2020, nr 5, S. 68–79.
27. Wrótniak, J. Samotność młodych ludzi w opinii studentów. *Horyzonty Wychowania*, 2020, 19(52), S. 93–104.